

Кучинська О. П.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000–0003–3464–4798

Щиголь О. В.,
студент 2 курсу ОР «Магістр»
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000–0001–8860–4463

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/20-30>

УДК 343.131

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Анотація. Доступ до правосуддя є основоположним принципом кримінального процесу та однією з найважливіших гарантій прав учасників кримінального провадження. Водночас, єдиного підходу до визначення поняття та змісту цієї юридичної категорії на сьогодні не існує. Це пов'язано з величезною кількістю суміжних і схожих понять, які застосовуються у вітчизняному законодавстві України та міжнародних нормативно-правових актах, а також відсутністю усталених наукових позицій щодо правової природи доступу до правосуддя, його призначення та суті.

Відтак, **метою статті є:** 1) аналіз чинного законодавства, міжнародних стандартів та наукових напрацювань у сфері доступу до правосуддя; 2) визначення поняття та змісту доступу до правосуддя в кримінальному процесі України.

Варто зауважити, що кримінальне процесуальне право, порівняно з цивільним, господарським та адміністративним процесом, регулює суспільні відносини, які передбачають здійснення найбільш серйозних втручань у права людини. Безумовно, високий ступінь втручань та обмежень породжує потребу в запровадженні у кримінальний процес деяких гарантій (у тому числі доступу до правосуддя), які повинні відповідати критеріям дієвості та ефективності. Однак цього не можна досягнути за відсутності досконалої та узгодженої юри-

дичної термінології, яка б унеможливила двозначне тлумачення юридичних категорій і закладала підґрунтя для їх правильного розуміння. Таким чином, кримінальний процес потребує додаткової уваги навіть до найменших дрібниць: тонкощів юридичної техніки, мовних конструкцій тощо. У цьому контексті, як вже було зазначено вище, проблемним залишається питання щодо визначення поняття доступу до правосуддя в кримінальному процесі України, а також його змістовного навантаження.

Робиться висновок, що поняття доступу до правосуддя (як в кримінальному процесі, так і в цілому) є недостатньо дослідженим, а діюче законодавство містить низку суміжних понять, різниця між якими залишається невизначеною. Те саме стосується й змісту доступу до правосуддя, який в юридичній літературі тлумачиться неоднозначно. Обґрунтовується необхідність упорядкування юридичної термінології в частині доступу особи до правосуддя.

Ключові слова: доступ до правосуддя, доступність правосуддя, доступ до суду, право на суд, право на справедливий суд, право на судовий захист, кримінальний процес.

Постановка проблеми. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року¹ (далі – Конвенція, Європейська Конвенція) проголосила право кожного на справедливий суд. Зазначена норма корелюється зі статтею 8 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року², статтею 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року³, статтями 55, 124 та 129 Конституції України⁴, статтею 21 Кримінального процесуального кодексу України⁵, а також низкою інших його положень, що регламентують порядок здійснення правосуддя в кримінальному провадженні.

Як слушно зазначає Н.В. Сібільова, поняття правосуддя є елементом понятійного апарату не тільки наук, предметом яких є розробка теоретичних основ організації й функціонування судової влади, а й інших юридичних наук⁶. Так, за за-

гальним підходом правосуддя розглядається як правозастосовна діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави⁷.

Разом із тим, в абзаці 6 пункту 9 рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2003 від 30 січня 2003 року⁸ наголошується, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах. Слід погодитися, що здійснення правосуддя передбачає забезпечення кожному права на справедливий суд, процесуальну справедливість, за якої процесуальна форма повинна бути гарантією прав особи і правосуддя⁹. Безперечно, це передбачає створення дієвих і прозо-

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 № 995_004 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004> дата звернення 24.06.2019.

² Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 № 995_015 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015> дата звернення 24.05.2019.

³ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 № 995_043 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043> дата звернення: 24.06.2019.

⁴ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>> дата звернення 24.06.2019.

⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 24.06.2019.

⁶ Н Сібільова, 'Еволюція поняття «правосуддя»' (2005) *Питання боротьби зі злочинністю* 189.

⁷ Ю Шемшученко, *Юридична енциклопедія* в 6 т. (Київ, «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана 2003) 50.

⁸ Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2003 від 30.01.2003 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03>> дата звернення 24.06.2019.

⁹ М Погорецький, О Хотинська-Нор, О Яновська (за заг. ред.), *Закон України «Про судоустрій і статус*

рих механізмів доступу до правосуддя для кожної фізичної та юридичної особи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні доступ до правосуддя є одним із фундаментальних принципів права, основоположною гарантією прав і свобод людини, а також загальноновизнаним міжнародним стандартом здійснення судочинства. Саме тому тематика доступу до правосуддя викликає зацікавленість у юридичної спільноти та є предметом численних наукових досліджень. У кримінальному процесі доступ до правосуддя розглядався такими вченими, як І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевський, О. М. Дроздов, О. І. Коровайко, В. Т. Малярченко, О. М. Овчаренко, Ю. С. Олійчук, П. П. Пилипчук, Л. В. Півненко, М. А. Погорельський, С. В. Прилуцький, Р. Л. Степанюк, О. З. Хотинська-Нор, І. І. Шепітько, В. П. Шибіко, О. Г. Шило та ін. Однак поняття та внутрішній зміст доступу до правосуддя залишаються недостатньо дослідженими. У зв'язку з цим пропонуємо розглянути вказані питання більш детально, знайшовши на них остаточні відповіді.

Метою статті є: 1) аналіз чинного законодавства, міжнародних стандартів та наукових напрацювань у сфері доступу до правосуддя; 2) визначення поняття та змісту доступу до правосуддя в кримінальному процесі України.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Вбачається, що розпочинати це дослідження варто з лінгвістичного аналізу словосполучення «доступ до правосуддя». У буквальному розумінні «доступ» розглядається як: 1) місце, по якому можна підійти, наблизитися до чого-небудь; прохід до чого-небудь; 2) можливість входити куди-небудь, відвідувати кого-, що-небудь, зустрічатися з ким-небудь і т. ін.; 3) можливість проникання куди-небудь¹. Примітно, що в юриспруденції цей термін має приблизно таке ж значення.

Щодо слова «правосуддя», то під ним, як вже було з'ясовано раніше, розуміється діяльність суду щодо розгляду і вирішення відповідних категорій справ з метою захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави.

Таким чином, у найбільш загальному значенні доступ до правосуддя – це можливість особи вільно та безперешкодно ініціювати процесуальну діяльність суду або вступити у вже розпочатий процес і брати в ньому участь для забезпечення ефективного захисту і поновлення своїх порушених прав, а також досягнення справедливості.

Водночас, у національному законодавстві України, вітчизняній судовій практиці, міжнародних нормативно-правових актах та юридичній літературі для позначення права особи на захист своїх прав у судовому порядку використовується низка різних понять: «доступ до правосуддя», «право на доступ до суду», «доступність правосуддя», «право на суд», «право на справедливий суд», «право на судовий захист», «право на звернення до суду за захистом», «право на справедливий розгляд та вирішення справи судом» тощо.

На перший погляд, ці категорії здаються схожими та навіть синонімічними. Але чи так це насправді? Аналізуючи прецедентну практику Європейського суду з прав людини, можна дійти висновку, що «право на суд» («right to a court») фактично отожднюється з правом на справедливий суд (right to a fair trial), яке передбачене статтею 6 Конвенції. Це, серед іншого, простежується в рішенні ЄСПЛ у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (абзац 2 пункту 36 рішення від 21 лютого 1975 року, заява № 4451/70)², де Суд чітко зазначив, що стаття 6 Європейської Конвенції втілює «право на суд».

У свою чергу, право на доступ до суду (right of access to the courts)

суддів». *Науково-практичний коментар* (Київ, Алерта 2003) 24.

¹ І Білодід, *Словник української мови* <http://ukrlit.org/slovnky/slovnuk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh> дата звернення 24.06.2019.

² Справа «Голдер проти Сполученого Королівства» (заява № 4451/70): рішення Європейського суду з прав людини від 21.02.1975 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-57496>> дата звернення 24.06.2019.

поруч із справедливістю судового розгляду, публічністю розгляду справи, незалежністю та безсторонністю суду тощо є лише одним із багатьох елементів «права на суд» («right to a court»), передбаченого статтею 6 Європейської Конвенції. На цьому ЄСПЛ, зокрема, наголосив у справі «Ашінгдейн проти Сполученого Королівства» (друге речення пункту 55 рішення від 28 травня 1985 року, заява № 8225/78)¹ та справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (пункт 84 рішення від 23 вересня 1982 року, заяви № 7151/75 та № 7152/75)², які хоча і не стосуються кримінального права та кримінального процесу, проте містять важливі висновки щодо змісту статті 6 Європейської Конвенції.

При цьому варто зауважити, що ця стаття є універсальною, оскільки стосується як спорів щодо прав та обов'язків цивільного характеру, так і будь-яких кримінальних обвинувачень, висунутих проти особи. З огляду на це практика ЄСПЛ щодо тлумачення права на справедливий суд підлягає застосуванню до всіх видів судочинства, які існують в Україні. І хоча кримінальне процесуальне право суттєво відрізняється від інших процесуальних галузей (щонайменше наявністю такої стадії, як досудове розслідування, та особливим порядком відкриття провадження), доступ до правосуддя має забезпечуватися в ньому за будь-яких умов.

Про те, що доступ до суду є одним із аспектів права на суд, ЄСПЛ зауважив

й у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (абзац 2 пункту 36 рішення від 21 лютого 1975 року, заява № 4451/70)³, що була згадана нами раніше. Можна констатувати, що право на доступ до суду є вужчим поняттям, яке включається до змісту права на суд / права на справедливий суд.

Утім, здійснити співвідношення решти суміжних понять набагато складніше, оскільки єдиного підходу з цього питання досі не існує як у судовій практиці, так і в юридичній науці. У зв'язку з цим, керуючись законами формальної логіки, правилами юридичної техніки, лексичним значенням досліджуваних термінів, а також виходячи з телеологічного тлумачення норм, в яких вони застосовуються, пропонуємо розглядати «право на судовий захист» та «право на звернення до суду за захистом» як синоніми понять «право на суд» і «право на справедливий суд». Такий висновок, зокрема, випливає зі статті 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»⁴, статей 4, 5 Цивільного процесуального кодексу України⁵, статей 4, 5 Господарського процесуального кодексу України⁶, статті 5 Кодексу адміністративного судочинства України⁷ та абзаців 1, 2 пункту 5 рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 02 листопада 2004 року⁸.

Щодо права на справедливий розгляд та вирішення справи судом / права на справедливий судовий розгляд (right to a fair hearing), а також права на доступ до правосуддя (right of access to justice)

¹ Справа «Ашінгдейн проти Сполученого Королівства» (заява № 8225/78): рішення Європейського суду з прав людини від 28.05.1985 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57425>> дата звернення 24.06.2019.

² Справа «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (заяви № 7151/75, № 7152/75): рішення Європейського суду з прав людини від 23.09.1982 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580>> дата звернення 24.06.2019.

³ Справа «Голдер проти Сполученого Королівства» (заява № 4451/70): рішення Європейського суду з прав людини від 21.02.1975 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>> дата звернення 24.06.2019.

⁴ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>> дата звернення 24.06.2019.

⁵ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>> дата звернення 24.06.2019.

⁶ Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>> дата звернення 24.06.2019.

⁷ Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>> дата звернення 24.06.2019.

⁸ Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 02.11.2004 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

слід зазначити наступне: у Рекомендаціях № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя, ухвалених Комітетом Міністрів на 68 засіданні 14 травня 1981 року¹, вказується, що статтею 6 Європейської Конвенції гарантовано право на доступ до правосуддя та на справедливий судовий розгляд. Звідси випливає те, що ці права є окремими елементами права на справедливий суд, кожне з яких має власний зміст.

Що стосується співвідношення права на доступ до суду (right of access to the courts) та права на доступ до правосуддя (right of access to justice), варто звернути уваги на таке. У широкому сенсі вказані поняття отожднюються та розглядаються як ідентичні. Водночас, у буквальному (вузькому) розумінні суд визначається як державний орган, що належить до судової гілки влади, а правосуддя – як його провідна та єдина функція, що полягає в розгляді судом відповідних категорій справ. Очевидно, це свідчить про наявність певних відмінностей між правом на доступ до суду як можливістю особи звернутися до суду відповідної інстанції та юрисдикції, і правом на доступ до правосуддя як можливістю особи ініціювати провадження, у т.ч. судовий розгляд, та брати в ньому активну участь з метою захисту й поновлення своїх прав. Отже, доступ до правосуддя передбачає не лише можливість формального звернення особою до судових органів, а й реальне здійснення ними своїх повноважень щодо вирішення поставленого питання із залученням такої особи до провадження. З огляду на це вважаємо, що право на доступ до суду є вужчим поняттям, яке входить до змісту доступу до правосуддя.

Більше того, переконані, що словосполучення «доступність правосуддя», яке вживається в частині 3 статті 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»², є еквівалентом поняття «доступ до правосуддя», оскільки вони обидва позначають одне і те ж явище³.

Таким чином, далеко не всі згадані вище поняття є синонімічними. Однак у чинному законодавстві здійснюється їх «змішування», що не дозволяє правильно визначити сутність вказаних понять та їх призначення в кримінальному процесі (наприклад, у статті 21 КПК України доступ до правосуддя нібито отожднюється з правом на справедливий розгляд та вирішення справи судом, хоча між ними існує суттєва різниця). Значно страждає від цього й судова практика. У зв'язку з цим пропонуємо здійснити впорядкування (уніфікацію) юридичної термінології, яка використовується в чинному законодавстві для позначення доступу особи до правосуддя. Для цього необхідно врахувати результати цього дослідження та покласти їх в основу діючого нормативного регулювання.

Відповідно до статті 7 КПК України доступ до правосуддя є загальною засадою (принципом) кримінального провадження. Водночас, доступ до правосуддя також може розглядатися й у інших значеннях: 1) як закріплене в КПК та інших нормативно-правових актах право учасників кримінального провадження; 2) як особлива, унікальна юридична конструкція (*sui generis*); 3) як кримінально-процесуальна гарантія; 4) В.П. Шибіко вказує, що доступ до правосуддя у кримінальному процесі означає певний процесуальний режим (у вигляді визначених у кримінально-процесуальному законі вимог, заборон і дозволів) як си-

show/v015p710-04> дата звернення 24.06.2019.

¹ Рекомендації № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14.05.1981 <coe.int/en/web/cdcj/recommendations-resolutions-guidelines> дата звернення 24.06.2019.

² Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>> дата звернення 24.06.2019.

³ *Можливість особи ініціювати провадження, у т.ч. судовий розгляд, та брати в ньому активну участь з метою захисту та поновлення своїх прав.*

стему відповідних процесуальних засобів, який дає змогу учасникам процесу знати про свої права на активну участь у справі, використовувати ці права для справедливого її вирішення¹.

Водночас, вважаємо, що розглядати доступ до правосуддя лише в одному із запропонованих значень не можна, оскільки це, безумовно, призведе до звуження змісту цього поняття та не дозволить у повну міру досягнути його сутність та правову природу.

Тепер, коли ми з'ясували загальноправове визначення доступу до правосуддя та співвіднесли його з іншими суміжними поняттями, розглянемо дійсний зміст цієї категорії в кримінально-процесуальному аспекті. Щодо внутрішнього змісту доступу до правосуддя в кримінальному провадженні слід погодитися з думкою Т.Г. Бородінової, яка вказує, що йому притаманні наступні компоненти – права громадян, представлені у вигляді процесуальних можливостей кожного суб'єкта вільного доступу до правосуддя, а саме: 1) безперешкодно та невідкладно звертатися до суду та органів досудового розслідування; 2) безпосередньо брати участь у судовому розгляді справи незалежним і безстороннім судом; 3) відновлювати в судовому порядку всі порушені права та отримувати відповідну компенсацію шкоди, завданої злочином; 4) оскаржувати до суду будь-які незаконні дії (бездіяльність) органів і службових осіб, які беруть участь у здійсненні кримінального провадження; 5) одержувати кваліфіковану правничу допомогу на всіх стадіях кримінального процесу, так само як і сприяння судом у реалізації прав учасника судового провадження; 6) одержувати копії всіх процесуальних актів, що прийма-

ються під час кримінального провадження, що стосуються конкретного учасника процесу, а також одержати кінцеве вмотивоване рішення в кримінальній справі; 7) претендувати на розгляд справи в розумні строки; 8) оскаржувати до вищих судових інстанцій правосудність підсумкового судового рішення в кримінальній справі; 9) вимагати та одержувати повне виконання судового рішення у кримінальній справі².

Крім цього, при з'ясуванні змісту доступу до правосуддя знову варто звернутися до усталених правових позицій Європейського суду з прав людини. Так, у справі «Белле проти Франції» (пункт 36 рішення від 04 грудня 1995 року, заява № 23805/94)³ ЄСПЛ констатував, що факт отримання доступу до національних засобів судового захисту лише для позначення чийхось дій як такі, що заборонені діючим законом, не завжди задовольняє вимоги статті 6 Конвенції. Рівень доступу до суду, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві.

На продовження цієї думки слід згадати про рішення ЄСПЛ у справі «Мултіплекс проти Хорватії» (друге речення пункту 45 рішення від 10 жовтня 2003 року (остаточне), заява № 58112/00)⁴ та у справі «Кутіч проти Хорватії» (друге речення абзацу 3 пункту 25 рішення від 01 червня 2002 року (остаточне), заява № 48778/99)⁵, де Суд чітко вказав, що право на доступ до суду включає в себе не лише право ініціювати провадження, а й отримати вирішення спору судом. І хоча ці справи стосувалися цивіль-

¹ В Шибіко, «Забезпечення права особи на доступ до правосуддя у системі принципів кримінального процесу України» (2009) *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки* 167.

² Т. Бородінова, «Право громадян на свободний доступ к правосудию: понятие, содержание, субъекты» (2017) *Общество: политика, экономика, право* <<https://cyberleninka.ru/article/v/pravo-grazhdan-na-svobodnyu-dostup-k-pravosudiyu-ponyatie-soderzhanie-subekty>> дата звернення 24.06.2019.

³ Справа «Белле проти Франції» (заява № 23805/94): рішення Європейського суду з прав людини від 04.12.1995 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57952>> дата звернення 24.06.2019.

⁴ Справа «Мултіплекс проти Хорватії» (заява № 58112/00): рішення Європейського суду з прав людини від 10.10.2003 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61204>> дата звернення 24.06.2019.

⁵ Справа «Кутіч проти Хорватії» (заява № 48778/99): рішення Європейського суду з прав людини

но-правових спорів, вказані доводи ЄСПЛ заслуговують на увагу й у кримінальному процесі (тим паче, що доступ до правосуддя є міжгалузеву категорію).

Таким чином, доступ до правосуддя – це не лише можливість особи ініціювати відкриття кримінального провадження. Обов'язковою умовою такого доступу є наявність реальних механізмів, здатних забезпечити дієвість та ефективність кримінального провадження, а саме – ухвалення законного і справедливого кінцевого процесуального рішення (обвинувального чи виправдувального вироку, ухвали суду або постанови слідчого чи прокурора про закриття кримінального провадження, ухвали слідчого судді про закриття кримінального провадження на підставі частини 9 статті 284 КПК України), яке в повну міру забезпечить досягнення всіх завдань кримінального провадження, передбачених статтею 2 КПК України.

Крім того, розглядаючи справу «Перес де Рада Каваніллес проти Іспанії» (пункт 49 рішення від 28 жовтня 1998 року, заява № 116/1997/900/1112)¹, ЄСПЛ наголосив, що надто суворе трактування національними судами процесуального правила позбавило заявницю права доступу до суду. У зв'язку з цим Європейський суд констатував порушення статті 6 Конвенції.

Тобто сама по собі наявність законодавчо закріпленої можливості доступу до правосуддя не є достатньою умовою реалізації такого доступу. Норми, які його регламентують, повинні бути дієвими та застосовуватися уповноваженими суб'єктами без надмірного формалізму (правового пуризму).

Наступна теза щодо визначення змісту права на доступ до правосуддя стосується ступеня можливості його реалізації. Так, відповідно до абзацу 7 підпункту 2.2 пункту 2 рішення Конституційного Суду України № 9-рп/2012 від 12 квітня 2012 року² ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та брати безпосередню участь у судовому процесі, або позбавлений такого права.

Однак з рішення ЄСПЛ у справі «Пелевін проти України» (друге речення пункту 27 рішення від 20 серпня 2010 року (остаточне), заява № 24402/02)³, випливає, що право на суд, одним з аспектів якого є право доступу до суду, не є абсолютним і може підлягати дозволеному за змістом обмеженням, зокрема, щодо умов прийнятності скарг.

Звідси можна дійти висновку, що доступ до правосуддя не є абсолютним, і за певних умов він може бути обмежений. Наприклад, частини 1, 2 статті 309 КПК України визначають перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку під час досудового розслідування. При цьому скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають, і заперечення проти них можуть бути подані лише під час підготовчого провадження в суді.

Аналогічна позиція знайшла своє відображення у вітчизняній судовій практиці. Так, у Постановах Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду від 15 серпня 2019 року (справа № 219/13349/18)⁴ та від 27 травня 2019 року (справа № 766/22242/17)⁵ зазначається, що оскільки ухвала слід-

ни від 01.06.2002 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60174>> дата звернення 24.06.2019.

¹ Справа «Перес де Рада Каваніллес проти Іспанії» (заява № 116/1997/900/1112): рішення Європейського суду з прав людини від 28.10.1998 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58260>> дата звернення 24.06.2019.

² Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/2012 від 12.04.2012 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12>> дата звернення 24.06.2019.

³ Справа «Пелевін проти України» (заява № 24402/02): рішення Європейського суду з прав людини від 20.08.2010, офіційний переклад <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_658> дата звернення 24.06.2019.

⁴ Справа № 219/13349/18: Постанова Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду від 15.08.2019 <<http://reyestr.court.gov.ua/Review/83749677>> дата звернення 24.06.2019.

⁵ Справа № 766/22242/17: Постанова Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду від 27.05.2019 <<http://reyestr.court.gov.ua/Review/82218010>> дата звернення 24.06.2019.

чого судді щодо скарги, поданої в порядку статті 206 КПК України, у переліку, передбаченому статтею 309 КПК України, відсутня, звернення до суду з апеляційною скаргою на таке рішення є підставою для відмови у відкритті апеляційного провадження / її оскарження в апеляційному порядку кримінальним процесуальним законом не передбачено.

Водночас, відповідні обмеження не можуть зашкоджувати самій суті права доступу до суду, повинні переслідувати легітимну мету, а також має бути обґрунтована пропорційність між застосованими засобами та поставленою метою (останнє речення пункту 27 рішення ЄСПЛ у справі «Пелевін проти України» від 20 серпня 2010 року, заява № 24402/02)¹.

На нашу думку, вказані стандарти ЄСПЛ безумовно повинні враховуватися при визначенні внутрішнього змісту доступу до правосуддя, а отже мають бути відображені в чинному законодавстві та застосовуватися на всіх стадіях кримінального провадження. Переконані, що лише такий шлях зможе наблизити Україну до загальновизнаних європейських цінностей, формування громадянського суспільства та успішного завершення процесу євроінтеграції.

Висновки. Доступ до правосуддя є складною та багатоаспектною юридичною категорією, яка може розглядатися одночасно в кількох значеннях: як принцип кримінального провадження, право учасників кримінального провадження, особлива юридична конструкція (*sui generis*), кримінально-процесуальна га-

рантія, певний процесуальний режим тощо. Вбачається, що лише сукупний аналіз кожного з цих значень дозволяє у повну міру досягнути правову природу доступу до правосуддя, а також зрозуміти його сутність у кримінальному процесі України. Однак термінологічна неузгодженість, яка простежується в чинному законодавстві нашої держави, та наявність у ньому низки суміжних (схожих) понять породжують певні питання, що унеможливають однозначне визначення змісту доступу до правосуддя. У зв'язку з цим необхідним є упорядкування юридичної термінології, яка застосовується в нормативно-правових актах для позначення доступу особи до правосуддя. Разом із тим, з огляду на прецедентну практику Європейського суду з прав людини певних висновків щодо змісту доступу до правосуддя в кримінальному процесі України можна дійти вже тепер: 1) доступ до правосуддя ототожнюється з правом на доступ до суду та є одним із багатьох елементів права на справедливий суд, передбаченого статтею 6 Європейської Конвенції; 2) право на доступ до суду включає в себе не лише право ініціювати провадження, а й отримати «вирішення» спору судом; 3) право на доступ до суду не є абсолютним та може обмежуватися державою, проте такі обмеження мають переслідувати легітимну мету. Більше того, доступ до правосуддя має бути реальним та безперешкодним (а не формальним чи ілюзорним), а саме правосуддя повинно відповідати вимогам ефективності та справедливості.

REFERENCES

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

LEGISLATION

1. Konventsiiia pro zakhyt prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950 [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 04.11.1950] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004> data zverennia 24.09.2019 [in Ukrainian].

2. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski ta politychni prava vid 16.12.1966 [International Covenant on Civil and Political Rights, 16.12.1966] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043> data zverennia 24.09.2019 [in Ukrainian].

¹ Справа «Пелевін проти України» (заява № 24402/02): рішення Європейського суду з прав людини від 20.08.2010 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_658> дата звернення 24.05.2019.

3. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-vr <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>> data zvernennya 24.09.2019 [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedural Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
5. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on the judiciary and status of judges]: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
6. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedural Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
7. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Commercial Procedural Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 06.11.1991 r. № 1798-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
8. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Proceedings of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 r. № 2747-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
9. Rekomendatsii № R (81) 7 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo zakhodiv, shcho poleghshuiut dostup do pravosuddia vid 14.05.1981 [Recommendation No. R (81) 7 of the Committee of Ministers to member states on measures facilitating access to justice dated 14.05.1981] <[coe.int/en/web/cdcj/recommendations-resolutions-guidelines](https://www.coe.int/en/web/cdcj/recommendations-resolutions-guidelines)> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
10. Zahalna deklaratsiia prav liudyny vid 10.12.1948 № 995_015 [Universal Declaration of Human Rights, 10.12.1948] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].

CASES

11. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 3-rp/2003 vid 30.01.2003 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine № 3-rp/2003 vid 30.01.2003 dated 30.01.2003] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
12. Sprava «Holder proty Spoluchenoho Korolivstva» (zaiava № 4451/70): rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 21.02.1975 [Case of Golder v. the United Kingdom (application № 4451/70): Judgment of the European Court of Human Rights of 21.02.1975] <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
13. Sprava «Ashingdein proty Spoluchenoho Korolivstva» (zaiava № 8225/78): rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 28.05.1985 [Case of Ashingdane v. the United Kingdom (application № 8225/78): Judgment of the European Court of Human Rights of 28.05.1985] <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57425>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
14. Sprava «Sporrong i Lonnrot proty Shvetsii» (zaiavy № 7151/75, № 7152/75): rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 23.09.1982 [Case of Sporrong and Lönnroth v. Sweden (applications № 7151/75, № 7152/75): Judgment of the European Court of Human Rights of 23.09.1982] <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
15. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 15-rp/2004 vid 02.11.2004 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine № 15-rp/2004 dated 02.11.2004] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
16. Sprava «Belle proty Frantsii» (zaiava № 23805/94): rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 04.12.1995 [Case of Bellet v. France (application № 23805/94): Judgment of the European Court of Human Rights of 04.12.1995] <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57952>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
17. Sprava «Multipleks proty Khorvatii» (zaiava № 58112/00): rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 10.10.2003 [Case of Multiplex v. Croatia (application № 58112/00): Judgment of the European Court of Human Rights of 10.07.2003] <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61204>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
18. Sprava «Kutich proty Khorvatii» (zaiava № 48778/99): rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 01.06.2002 [Case of Kutić v. Croatia (application № 48778/99): Judgment of the European Court of Human Rights of 01.06.2002] <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60174>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
19. Sprava «Peres de Rada Kavanilles proty Ispanii» (zaiava № 116/1997/900/1112): rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 28.10.1998 [Case of Pérez de Rada Cavanilles v. Spain (application № 116/1997/900/1112): Judgment of the European Court of Human Rights of 28.10.1998] <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58260>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].
20. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 9-rp/2012 vid 12.04.2012 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine № 9-rp/2012 dated 12.04.2012] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].

21. Sprava «Pelevin proty Ukrainy» (zaiava № 24402/02): rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 20.08.2010, ofitsiyni pereklad [Case of Pelevin v. Ukraine (application № 24402/02): Judgment of the European Court of Human Rights of 20.08.2010, official translation] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_658> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].

22. Sprava № 219/13349/18: Postanova Kasatsiinoho kryminalnogo sudu v skladi Verkhovnoho Sudu vid 15.08.2019 [Decision of Criminal Cassation Court within the Supreme Court of 15.08.2019, case № 219/13349/18] <<http://reyestr.court.gov.ua/Review/83749677>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].

23. Sprava № 766/22242/17: Postanova Kasatsiinoho kryminalnogo sudu v skladi Verkhovnoho Sudu vid 27.05.2019 [Decision of Criminal Cassation Court within the Supreme Court of 27.05.2019, case № 766/22242/17] <<http://reyestr.court.gov.ua/Review/82218010>> data zvernennia 24.09.2019 [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

AUTHORED BOOKS

24. Shemshuchenko Y, Yurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia] (Kyiv, «Ukrainska entsyklopediia» imeni M. P. Bazhana 1998) 736 [in Ukrainian].

25. Bilodid I, Slovnyk ukrainskoi movy [Explanatory dictionary of Ukrainian language] <http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh> data zvernennia 24.09. 2019 [in Ukrainian].

SCIENTIFIC AND PRACTICAL COMMENTARY

26. Pohoretskyi M, Khotynska-Nor O, Yanovska O (za zah. red.), *Zakon Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv»*. *Naukovo-praktychnyi komentar* [Law of Ukraine on the judiciary and status of judges. Scientific and Practical Commentary] (Kyiv, Alerta 2019) 668 [in Ukrainian].

ARTICLES

27. Sibilova N, 'Evoliutsiia poniattia «pravosuddia»' [Evolution of the concept of «justice»] (2005) *Pytannia borotby zi zlochynnistiu 186–196* [in Ukrainian].

28. Shybiko, V, 'Zabezpechennia prava osoby na dostup do pravosuddia u systemi pryntsyipiv kryminalnogo protsesu Ukrainy' [Ensuring human right of access to justice in system of principles of criminal proceedings of Ukraine] (2009) *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky* 166–169 [in Ukrainian].

29. Borodinova T, 'Pravo grazhdan na svobodnyy dostup k pravosudiyu: ponyatie, sodержanie, subekty' [Citizen rights of free access to justice: concept, content, subjects] (2017) *Obschestvo: politika, ekonomika, pravo* <<https://cyberleninka.ru/article/v/pravo-grazhdan-na-svobodnyy-dostup-k-pravosudiyu-ponyatie-soderzhanie-subekty>> data zvernennia 24.09.2019 [in Russian].

Kuchynska O.,

Doctor of Law science, professor

Professor of Justice Department

Faculty of Law

Taras Shevchenko national University of Kyiv

ORCID ID: 0000-0003-3464-4798

Shchyhol O.,

Higher degree student

Faculty of Law

Taras Shevchenko national University of Kyiv

ORCID ID: 0000-0001-8860-4463

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/20-30>

CONCEPT AND CONTENT OF ACCESS TO JUSTICE IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE

Annotation. Access to justice is a fundamental principle of criminal proceedings and one of the most important guarantees of criminal proceedings participants' rights. Nevertheless, nowadays

there is no single approach to concept and content of this legal category. The reason is a large number of related and similar terms which apply to domestic legislation of Ukraine and international legal acts, as well as lack of established scientific grounds regarding legal nature of access to justice, its purpose and essence.

Thus, the purpose of the article is: 1) to analyze current legislation, international standards and scientific background in the domain of access to justice; 2) to define concept and content of access to justice in criminal proceedings of Ukraine.

It needs to be mentioned that in comparison with civil, commercial and administrative proceedings, criminal procedural law regulates social relations which involve the most substantial interference with human rights. The high level of interference and limitations surely generates requirements for establishing in criminal proceedings certain guarantees (including access to justice), which have to be effective and efficient. However, this cannot be achieved without thorough and solid legal terminology which should exclude ambiguous interpretation of any legal categories and provide a basis for their proper understanding. Therefore, criminal proceedings require additional attention even to small details: subtleties of juridical technique, language constructs and so forth. In this regard, as it has already been mentioned, concept and content of access to justice in criminal proceedings of Ukraine remains problematic.

It is concluded that the concept of access to justice (in criminal proceedings and in general) is insufficiently explored and current legislation contains a number of similar definitions with uncertain difference remaining between them. The same applies to the content of access to justice which has ambiguous interpretations in legal literature. It is suggested to streamline legal terminology in regard to access to justice.

Key words: *access to justice, accessibility of justice, access to court, right to a court, right to a fair trial, right to judicial protection, criminal proceedings.*

Стаття надійшла до редакції журналу 29.09.2019.